

Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy¹

Residential Satisfaction of Elderly People in Changing Neighbourhoods of Prague

Jana Temelová, Nina Dvořáková, Alena Slezáková

ABSTRACT Transformation processes activated in the country after 1989 have been influencing not only the configuration and the functioning of urban space, but also the everyday lives of urban residents. Gentrification and commercialization change the central cities, former industrial neighbourhoods in inner zones experience revitalization, and socialist housing estates set off different trajectories from regeneration to stagnation. The processes taking place in various parts of Prague during the last 20 years have left marks on the living environment as well as on the residential satisfaction of local inhabitants. The elderly people, whose daily lives are very locally attached, feel the ongoing changes particularly intensely. This paper compares the three types of transforming neighbourhoods in Prague, the historical core, the inner city and the housing estate, as to the living conditions perceived by the elderly. Residential satisfaction is evaluated in the areas including neighbourhood facilities, public spaces and infrastructure, and local social contacts. A questionnaire survey lead by interviewers was employed to gather the data for 275 respondents older 60 years and living in the three study areas.

KEY WORDS elderly people, everyday life, changing neighbourhoods, Prague, residential satisfaction

Úvod

Politické, ekonomické a společenské změny probíhající v naší zemi od roku 1989 se projevují nejen v uspořádání a fungování městského prostoru, ale také v každodenním životě jeho obyvatel. V centrech řady měst dochází ke komercializaci a gentrifikaci,² některé dříve průmyslové čtvrtě vnitřního města procházejí komerční a rezidenční revitalizací

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 3/2010. S. 95–113. ISSN 1214-813X.

¹ Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky, projekty č. 403/08/P168 „Proměny sociálního a fyzického prostředí ve vnitřním městě Prahy po roce 1990“ a č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze“. Autorky děkují studentům sociální geografie na PjF UK v Praze za pomoc při dotazníkovém šetření.

² Komercializace označuje proces, při němž dochází k přeměně funkčního využití lokality. V lokalitě dochází k rozvoji komerčních aktivit, nárůstu maloobchodu, zvyšování podílu kancelářských ploch, zároveň jsou vytlačovány výroba a bydlení určené pro nižší příjmové skupiny obyvatel (Sýkora 2001). Gentrifikace je proces rehabilitace rezidenčního prostředí, při kterém představitelé středních a vyšších příjmových skupin nahrazují původní obyvatele dělnických čtvrtí s nižším sociálním statusem (Hamnett 1991).

a socialistická sídliště nabývají různé vývojové trajektorie od regenerace po stagnaci (Ilik a Ouředníček 2007, Ouředníček a Temelová 2009, Temelová a kol. 2009). Procesy probíhající v jednotlivých částech měst v posledních dvaceti letech proměňují rezidenční prostředí čtvrtí a ovlivňují kvalitu života a spokojenost obyvatel v místě bydliště. Nejvíce pociťují proměny čtvrtí lidé, jejichž každodenní život je s místem bydliště nejsilněji spjat. Mezi ně patří především senioři, kteří uskutečňují většinu pohybu a denních aktivit v blízkém okolí svého domova (Musil 1982, Golant 1984).

Co tedy přinesly transformační procesy a proměny rezidenčního prostředí pro každodenní život starých lidí v různých čtvrtích? Turismus, komercializace a gentrifikace v centru Prahy způsobují, že obchody a služby, dříve dostupné pro většinu rezidentů, mizí a jsou nahrazovány provozy zaměřenými na firmy, zahraniční návštěvníky a obyvatele s vyššími příjmy (Simpson 1999, Sýkora 2001). Podobně Smíchov, dříve průmyslové předměstí Prahy, prochází v průběhu transformačního období dynamickou regenerací. Lokalita se proměňuje z industriální a dělnické čtvrti na moderní městské centrum s kanceláři, maloobchodními prodejny a zábavními komplexy (Temelová 2007, Temelová a Novák 2007). Je však cenová a sortimentová struktura nových obchodů a služeb v exponovaných lokalitách centrální a vnitřní Prahy dostupná pro původní, starší obyvatelstvo čtvrtí? V jistém smyslu opačný případ představují sídliště. Sídlíšní komplexy postavené v socialistickém období trpěly, hlavně v prvních letech po svém vzniku, značnou funkční nevybaveností (Musil a kol. 1985). Vzhledem k omezeným finančním zdrojům se totiž výstavba omezovala pouze na bytovou složku, zatímco objekty sloužící občanské vybavenosti nebyly realizovány. V podmínkách tržního prostředí však sídliště, díky velké koncentraci obyvatel-spotřebitelů, počáteční nedostatečnou vybavenost postupně dohánějí. Vede zlepšování občanské vybavenosti a postupná kultivace rezidenčního prostředí řady sídlišť k vyšší rezidenční spokojenosti seniorů v těchto lokalitách?

Tento příspěvek hodnotí vnímání kvality měnicího se rezidenčního prostředí starými lidmi. Výzkum porovnává tři typy obytných čtvrtí Prahy z hlediska podmínek, které transformující se obytné prostředí nabízí seniorům k uspokojování potřeb každodenního života. Cílem příspěvku je zhodnotit a porovnat spokojenost starých lidí především se základní občanskou vybaveností, dále pak s kvalitou veřejných prostor a infrastruktury a s úrovní sociálních kontaktů v centru Prahy (Praha 1), v revitalizující se čtvrti vnitřního města (centrální Smíchov) a na sídlišti (Háje). Dostupnost a cenová přijatelnost základních služeb, blízkost zeleně i jistota sousedské výpomoci představují důležité faktory, které zvyšují rezidenční spokojenost starých lidí a budou hodnoceny v rámci tohoto výzkumu.

Rezidenční prostředí a potřeby starých lidí

Vědecké disciplíny se rozcházejí jak v definování pojmu stáří, tak ve využití různých kritérií pro vymezení této části lidského života. V demografii a geografii se pro určení stáří nejčastěji používá kalendářní věk. Ve fyzickém a psychickém stavu stejně starých lidí však existují velké odlišnosti. Rychlost stárnutí ovlivňují faktory biologické, psychické a sociální povahy, které vytvářejí rozdíly mezi skutečným, tzv. funkčním věkem, a kalendářním věkem (Haškovcová 1989). Ve světě jsou používány odlišné kategorie pro členění stáří

na různé věkové skupiny.³ Ve většině západních zemí je spodní hranice stáří vymezena věkem odchodu z trhu práce a vznikem nároku na určité služby sociálního státu (Mareš 1998). Odchod do důchodu a ukončení ekonomické aktivity bezpochyby znamenají velký zlom v organizaci každodenního života člověka. S odchodem do důchodu také často dochází ke snížení sociálního statusu a zhoršení finanční situace (Svobodová 2007). Ačkoli je míra postižení fyzických a psychických funkcí lidí v důchodovém věku různá, empirický výzkum rezi­denční spokojenosti představený později v této práci považuje za seniory osoby starší 60 let, což je hranice odpovídající průměrnému věku odchodu do důchodu v České republice (Eurostat 2008).

Prostor aktivit starých lidí se spolu s ubýváním fyzických sil přirozeně zmenšuje. S postupným zužováním prostorového pole působnosti seniorů kvůli zhoršující se pohyblivosti vystupuje do popředí význam uspořádání, obsahu a architektury prostoru (bytu, domu, čtvrti, města) i užívání prostoru na území sídla (Sýkorová 2008). Význam čtvrti v každodenním životě lidí proto s přibývajícím věkem roste (Golant 1984). Kvalita rezi­denčního prostředí v místě bydliště do značné míry určuje možnosti aktivit i rozsah mobility starých lidí. Většina denních činností a pohybu seniorů je realizována pěšky, v bezprostředním okolí domu či čtvrti (Musil 1982, Föbker a Grotz 2006). Chůze je u starých lidí převažujícím způsobem pohybu a dopravy (Golant 1984). Schmeidler (2005) upozorňuje, že bez zastávky ujdou lidé se sníženou pohyblivostí jen 350 až 450 m, přibližně 18 % seniorů má navíc problémy se schody bez zábradlí. Vzdálenost proto představuje v každodenním životě starých lidí významnou dimenzi prostoru, a to především ve vztahu k dostupnosti obchodů, služeb a sociálních kontaktů (Sýkorová 2008). Tvorba sociálního a fyzického prostředí vstřícného k potřebám starých lidí se s postupujícím demografickým stárnutím populace vyspělých zemí dostává nejen mezi důležité oblasti výzkumu, ale též do středu zájmu mezinárodních i domácích veřejných institucí (WHO 2007, MPSV 2008).

Omezenější prostor aktivit a silnější orientace starých lidí na domov vedou k nižší míře rezi­denční spokojenosti u seniorů žijících ve čtvrtích, kde nejsou potřebná zařízení lokalizována do určité kritické vzdálenosti od místa jejich bydliště (Golant 1984). Možnost obstarat si denní potřeby nezávisle na pomoci druhých je u starších obyvatel klíčovým předpokladem pocitu samostatnosti a nezávislosti (Musil 1982). Obchody a služby v okolí bydliště navíc plní pro staré lidi důležitou funkci sociální a komunikační (Musil 1971). Přijatelná dostupnost základní občanské vybavenosti v obytném prostředí je proto z pohledu fyzických i sociálních potřeb seniorů velmi důležitá (Gabriel a Bowling 2004). Zrušení nebo přesunutí obchodů a služeb do vzdálenějších lokalit znamená zvýšené nároky na každodenní pohyb, v případě nedostatku fyzických sil též ohrožení dosud soběstačného životního stylu a omezení sociálního a komunikačního prostředí starých lidí (Musil 1971).

Dosažitelnost potřebných zařízení není samozřejmě spojena jen se vzdáleností, ale také s kvalitou místní infrastruktury a městské veřejné dopravy. Komunikace v dobrém stavu, bez nadměrných výškových rozdílů, s dostatečným osvětlením, bezpečnými a bezbariérovými

³ Organizace spojených národů (OSN) dělí obyvatelstvo do tří věkových skupin, dolní hranice stáří je vymezena 65 lety. Světová zdravotnická organizace (WHO) rozděluje závěrečnou fázi života na dvě období, tzv. rané období stáří (60-74 let) a období vlastního stáří (75 a více let).

přechody ulehčují starým lidem pohyb v městském prostředí (Musil 1982, Föbker a Grotz 2006). Komfortní, cenově přijatelná, bezpečná a bezbariérově řešená veřejná doprava umožňuje nejen dojíždět za službami, kulturou a dalšími zařízeními, ale také navštěvovat rodinu a přátele žijící v jiných částech města (WHO 2007, MPSV 2008). Kvalitní infrastruktura a veřejná doprava podporují mobilitu seniorů a pomáhají jim překonávat případnou nedostupnost životních potřeb v blízkosti bydliště.

Dalším klíčovým kvalitativním rysem rezidenčního prostředí je bezpečnost. Vzhledem k vyšším obavám seniorů z napadení v místě bydliště (Fokkema a kol. 1996, Sýkorová 2008) představuje pocit bezpečí důležitý faktor ovlivňující venkovní aktivity a pohyb seniorů. Důraz na bezpečnost je kladen především ve vztahu k veřejným prostorům. Kvalitní a bezpečné veřejné prostory v obytném prostředí seniorů mají nezanedbatelný význam nejen pro posílení fyzické kondice starších obyvatel (Patterson a Chapman 2004), ale hrají též důležitou roli při navazování a udržování sociálních kontaktů (Föbker a Grotz 2006). Světová zdravotnická organizace proto prosazuje nejen dostatek veřejných prostor v obytném prostředí seniorů, ale zdůrazňuje také jejich kvalitu, především bezpečnost, klid a čistotu, přičemž nežádoucí je nadměra hluku a smogu, nepořádek či dokonce přelidněnost (WHO 2007). Pro seniory jsou proto vhodnější klidné, menší parky s dostatečným počtem laviček než frekventované, rozlehlější zelené plochy s přemírou sportovců.

Hovoříme-li o potřebách seniorů ve vztahu k rezidenčnímu prostředí, nelze vedle výše diskutovaných, především fyzických charakteristik čtvrtí opomenout také sociální rozměr sousedství. Aktivita a důvěra v oblasti sociálních vztahů posilují psychickou stabilitu seniorů a předcházejí pocitu osamění. Četnost a kvalita sociálních kontaktů, společenská podpora a participace, sdílení podpory a vzájemnosti v místě bydliště významně ovlivňují kvalitu života lidí staršího věku (Rychtaříková 2002, Wiggins a kol. 2004). Z pohledu starých lidí má nezanedbatelný význam zejména možnost v případě potřeby využít pomoci sousedů a přátel z okolí (Cantor 1975, Řeháková 2003). Dobré sousedské vztahy posilují sociální soudržnost čtvrtí a jejich obyvatelům dodávají pocit jistoty, tolik důležitý pro kvalitní život ve stáří.

Rezidenční spokojenost a transformace čtvrtí

Potřeby a nároky seniorů na kvalitu městského prostředí, ve kterém žijí, se přirozeně promítají do jejich spokojenosti v místě bydliště. Pacione (2005) definuje kvalitu městského prostředí jako míru uspokojení, kterou město naplňuje fyzické i psychické potřeby a požadavky svých obyvatel. Jedinec hodnotí kvalitu prostředí na základě řady znaků daného místa, zároveň je však ovlivněn svými vlastnostmi, nároky a předchozími zkušenostmi (Marans 2003). Právě fáze životního cyklu a společenské postavení jsou považovány za klíčové faktory ovlivňující vnímání prostředí jeho rezidenty (Weidemann a Anderson 1985). Nízká spokojenost obyvatel se čtvrtí, ve které žijí, je pak jedním z důležitých spouštěcích mechanismů rezidenční mobility (Amerigo a Aragones 1997). V případě malé rezidenční spokojenosti seniorů však vstupují do hry omezené možnosti jejich mobility. Zdravotní důvody, finanční náklady spojené se stěhováním a psychologické faktory dané silnou vazbou ke známému prostředí snižují pravděpodobnost migrace starých lidí. Na druhou stranu výzkumy ukazují, že staří lidé cítí díky silné psychické vazbě k místu bydliště vyšší míru rezidenční

spokojenosti (Golant 1984). O to citlivěji však ve svých čtvrtích vnímají změny, které se přímo dotýkají zaběhlé rutiny jejich každodenního života a případně ji narušují. Musil (1982) upozorňuje na sníženou schopnost adaptace seniorů na změny prostředí a vědomou preferenci známého a stabilizovaného prostředí. Jelikož většina seniorů stárne v místě svého dlouhodobého bydliště, mohou pro ně změny spojené s transformací čtvrti představovat stresující faktor (Phillips a kol. 2005).

Procesy, které od počátku 90. let 20. století probíhají v centrálních a vnitřních částech postsocialistických měst, přináší změny ve funkčním využití území i v sociálním složení čtvrtí a ve svém důsledku mají významné dopady na místní obyvatelstvo (Enyedi a Kovács 2006). Praha není v tomto ohledu žádnou výjimkou (blíže například Ouředníček a Temelová 2009). Podle Węclawowicze (1998) se právě senioři dostávají nejčastěji do konfliktu s transformačními procesy a restrukturalizací městských center.

Obrazek 1: Kontrast dvou světů v jedné čtvrti: Místní senioři ztraceni v záplavě specializovaných butiků a luxusního zboží zaměřeného na městské profesionály. Grafika Šárka Zahálková

Přestože studií hodnotících důsledky revitalizačních procesů pro obyvatele centrálních a vnitřních částí postsocialistických měst existuje velice málo, lze rizika těchto procesů částečně předvídat z dopadů městské restrukturalizace v západních městech. Rostoucí tlak na ekonomicky efektivní využití prostoru vede k vytěsňování méně výnosných aktivit z nejžádanějších městských lokalit. Kanceláře, restaurace a specializované obchody proto nahrazují méně lukrativní zařízení v centrálních částech nejen světových metropolí (Sassen 1996), ale také postsocialistických měst (Sýkora 2001, Szirmai 2006). Musil (1993) považuje posun ve struktuře obchodů a služeb směrem ke specializovanému a luxusnímu zboží za jeden z negativních důsledků revitalizace a turismu v postsocialistických metropolích. Zkušenosti západních měst dále ukazují, že regenerace často znamená ohrožení samotné podstaty veřejných prostor v důsledku jejich privatizace a omezování volného vstupu (Madanipour 1996). Někteří autoři rovněž spojují regeneraci městských center s nárůstem strachu ze zločinu, zejména mezi ženami a starými lidmi (Thomas a Bromley 2000). Studie čtvrtí procházejících

revitalizací v amerických městech rovněž ukázaly, že příchod nového a bohatšího obyvatelstva může znamenat oslabení sociálních kontaktů a úpadek vnitřních kontrolních mechanismů místní komunity (Beauregard 1990, Cybriwsky 1978). Bohužel podobné výzkumy zaměřené na důsledky revitalizace pro každodenní život původních obyvatel, vyjma diskuse negativních dopadů turismu a revitalizace na základní občanskou vybavenost městských center, v prostředí postsocialistických měst chybí. Přesto však můžeme očekávat, že řada popsanych rizik spojených s revitalizací se projevuje také v kontextu postsocialistických měst.

Sídlištní celky postavené v Praze i v dalších městech střední a východní Evropy během socialismu jsou kritizovány v mnoha ohledech. Mezi nejčastější výtky patří nízká urbanistická kvalita, uniformita a monofunkčnost, nedostatek veřejných prostor a volnočasových zařízení i malý pocit bezpečnosti (Schmeidler 2001, Musil 2002, Tosics 2005). Oproti původním plánům sídlištních komplexů neprovázelo socialistickou výstavbu obytných panelových domů budování odpovídající sociální infrastruktury a občanské vybavenosti. Není proto překvapivé, že rozsáhlý výzkum Musila a kol. (1985) realizovaný koncem 70. let 20. století na několika českých sídlích potvrdil nespokojenost obyvatel s občanskou vybaveností v místě bydliště. Nově budovaná sídliště obvykle nenabízela ani mnoho zařízení pro trávení volného času (Librová 1986). Ačkoli na počátku transformačního období v 90. letech varovaly pesimistické hlasy před obecným fyzickým a sociálním úpadkem sídlištních lokalit, dnes lze říci, že až na výjimky se tyto obavy nenaplnily (Temelová a kol. 2009). Přestože se současná sídliště stále potýkají s řadou problémů, přinesl postsocialistický vývoj pro život na sídlích řadu zlepšení. Fyzická regenerace panelových domů je patrná v mnoha lokalitách, k viditelnému zlepšení dochází v péči o veřejné prostory a rozvoj obslužné sféry v místech dostatečného spotřebitelského potenciálu přinesl výrazné zlepšení občanské vybavenosti sídlišť. Můžeme předpokládat, že tyto změny směřující k vyšší kvalitě obytného prostředí se pozitivně odrážejí v rezidenční spokojenosti obyvatel sídlišť.

Představení případových lokalit

Hlavní město Praha je regionem s nejstarší věkovou strukturou v České republice. V roce 2008 překročilo hranici 60 let věku přes 23 % populace hlavního města (ČSÚ 2009). Vzhledem k pokračujícímu procesu demografického stárnutí získávají otázky spojené s kvalitou života starších generací na důležitosti. Výzkum rezidenční spokojenosti seniorů probíhal ve třech typech pražských lokalit, které se liší nejen socio-demografickým profilem obyvatel, ale také charakterem rezidenčního prostředí a procesy, které jej v průběhu transformačního období ovlivňují.

Praha 1 a centrální Smíchov patří v rámci hlavního města k oblastem s nadprůměrně starou populací (Tabulka 1, Obrázek 2).⁴ Přestože věková struktura lokality Háje je v porovnání s Prahou jako celkem relativně mladší, rychlost stárnutí sídlištní populace je oproti celému městu naopak vyšší. V období socialismu se česká sídliště vyznačovala relativně homogenní demografickou strukturou populace s vysokým podílem rodin s dětmi (Musil a kol. 1985).

⁴ Vzhledem k vymezení případových lokalit na základě urbanistických obvodů pocházejí nejaktuálnější dostupná data ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.

Kdysi mladé generace, které se na sídliště Háje stěhovaly od roku 1976, nyní stárnou, což v kombinaci s nízkou plodností prohlubuje stárnutí věkově nevyvážené populace sídliště.

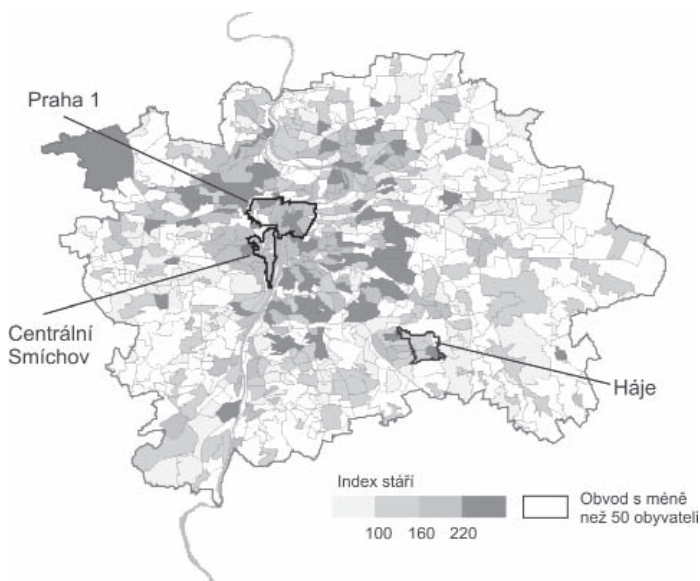
Tabulka 1: Základní demografické charakteristiky sledovaných lokalit v roce 2001

Územní jednotka	Počet obyvatel ve věku 60 let a více	Celkový počet obyvatel	Podíl obyvatel ve věku 60 let a více	Index stáří
Hl. město Praha	243 646	1 169 106	20,8 %	155
Praha 1	7 881	34 581	22,8 %	204
Smíchov	4 185	19 783	21,8 %	166
Háje	3 284	23 105	14,2 %	141

Zdroj: ČSÚ, SLDB 2001.

Poznámka: Index stáří udává počet osob ve věku nad 60 let na 100 dětí ve věku 0–14 let.

Obrázek 2: Index stáří dle urbanistických obvodů⁵ Prahy v roce 2001

Zdroj: ČSÚ, SLDB 2001.

Poznámka: Index stáří udává počet obyvatel ve věku nad 60 let na 100 dětí ve věku 0–14 let.

⁵ Ve vybraných městech jsou základní sídelní jednotky (ZSJ) nazývány urbanistickými obvody (UO). Vymezení UO navazuje na dřívější rozčlenění měst podle převažujícího charakteru urbanistických a územně technických podmínek. ZSJ je skladebnou součástí sídelní struktury a je určena pro prostorovou identifikaci a sledování sociálně ekonomických a územně technických jevů, zejména výsledků Sčítání lidu, domů a bytů (*Lexikon hl. m. Prahy* 2005).

Případová lokalita Praha 1 představuje historické centrum hlavního města a je vymezena administrativními hranicemi městské části Praha 1 (Obrázek 2). Centrální část Prahy se řadí k lokalitám prestižního bydlení s velkým zastoupením osob s vyšším vzděláním. Přesto v Praze 1 dochází k dlouhodobému úbytku trvale bydlícího obyvatelstva, který je způsoben především stěhování osob ze středu města. V postsocialistickém transformačním období je tlak na rezidenční funkci umocněn komerční a turistickou přitažlivostí historického jádra. Atraktivita centra Prahy přináší do jádra metropole nejen nové impulsy v podobě investic, progresivních firem, cizinců a nových rezidentů, ale vyvolává také tlak na ekonomické využití území a s tím spojenou rostoucí cenovou úroveň bydlení i služeb.

Případová lokalita centrální Smíchov je tvořena činžovní zástavbou kolem jádra této oblasti, za které je považována křižovatka ulic Plzeňská a Nádražní. Původně průmyslový a dělnický Smíchov prodělal v období transformace viditelnou regeneraci, především díky zahraničním investicím. Většina nových projektů se koncentruje právě v centru Smíchova v okolí křižovatky U Anděla, kde v posledním desetiletí vyrostlo několik komplexů s převážující administrativní, obchodní a zábavní funkcí (například Zlatý Anděl, Nový Smíchov, Anděl City).

Vymezení případové lokality Háje se shoduje s hranicemi katastru Háje. Sídlíště Háje je součástí největšího sídlíštního komplexu v Praze – Jižního Města. Počátek výstavby tohoto sídlíště spadá do 70. let 20. století. Zejména počáteční léta bydlení na sídlíšti Háje byla spojena s řadou nedostatků; chyběly přístupové komunikace, nedostávalo se obchodů se základními potřebami, doprava do centra představovala nepříjemný zážitek (Bartoň a kol. 1998). Nízká úroveň rezidenčního prostředí sídlíště se do dnešní doby výrazně proměnila. Došlo ke zlepšení dopravní dostupnosti, ke zvýšení úrovně občanské vybavenosti a kultivaci fyzického prostředí. Přesto sídlíšti Háje stále chybí odpovídající urbanistické centrum s koncentrací obchodů a služeb a prostory k setkávání místních obyvatel.

Šetření rezidenční spokojenosti seniorů

Výzkum rezidenční spokojenosti využívá subjektivních názorů obyvatel, kteří v daném prostředí (čtvrti) žijí. Nejdůležitější jsou přirozeně ty rysy prostředí, které jsou nejvíce spjaty s konkrétními potřebami obyvatel, především ve vztahu k jejich každodennímu životu. Výzkum rezidenční spokojenosti seniorů v pražských čtvrtích probíhal formou dotazníkového šetření vedeného tazateli. Tazatelé pokládali osloveným seniorům otázky, které poté zaznamenávali do připravených formulářů. S ohledem na cílovou skupinu starších lidí bylo hlavním důvodem tohoto postupu zajištění přesného porozumění dotazům a správného zaznamenání výpovědí respondentů. Dotazníkové šetření bylo realizováno na jaře 2008 v lokalitách Praha 1 a centrální Smíchov a o rok později v lokalitě Háje. Cílovou skupinou šetření byly osoby starší 60 let bydlící ve zkoumaných transformujících se lokalitách. Rabušic (1995) považuje za významný rys stáří heterogenitu, kdy s prodlužováním délky života existuje v kategorii „starých“ současně více věkových kohort s podstatně odlišnými životními zážitky a zkušenostmi, s lišícími se životními styly, zájmy, hodnotami a postoji. Hlavním cílem tohoto výzkumu však není postihnout heterogenitu názorů dle věku respondentů, nýbrž odhalit rozdílnosti výpovědí ve vztahu k různým rezidenčním prostředím městských lokalit.

Přes existující pestrost životních stylů lidí nad 60 let navíc naše šetření neprokázalo významnější rozdíly v rezipienční spokojenosti různě starých skupin seniorů.

Senioři byli dotazováni přímo na ulicích sledovaných čtvrtí. Důvodem byl záměr postihnout názory skutečných uživatelů prostředí, tedy starých lidí, kteří si samostatně obstarávají denní potřeby a využívají tak rezipienční prostředí čtvrti. Pokud tazatelé právě nevedli rozhovor s jiným respondentem, požádali o rozhovor a vyplnění dotazníku každého procházejícího seniora. Respondenti byli dotazováni přímými a nepřímými otázkami na subjektivní hodnocení tří oblastí rezipienčního prostředí; občanské vybavenosti, veřejných prostor a infrastruktury a sousedských kontaktů v místě bydliště. V případě sídliště směřovaly otázky rovněž k posouzení současné vybavenosti území v porovnání s minulostí. Hodnocení rezipienční spokojenosti vychází ze subjektivního vnímání 275 seniorů žijících na území zkoumaných lokalit. Strukturu vzorku přibližuje Tabulka 2.⁶ Přes celkově velkou ochotu seniorů k poskytnutí rozhovoru a vyplnění dotazníku odmítali účast na výzkumu častěji respondenti mužského pohlaví.

Tabulka 2: Struktura respondentů dotazníkového šetření

	Praha 1	Smíchov	Háje
Počet respondentů	149	76	50
<i>Podíl respondentů:</i>			
Muži	24 %	40 %	30 %
Ženy	76 %	60 %	70 %
Věk 60–74	44 %	55 %	42 %
Věk 75+	56 %	45 %	58 %
Základní vzdělání	11 %	5 %	6 %
Vysokoškolské vzdělání	23 %	7 %	20 %

Zdroj: Dotazníkové šetření 2008–2009.

Rezipienční spokojenost seniorů v měnicích se čtvrtích

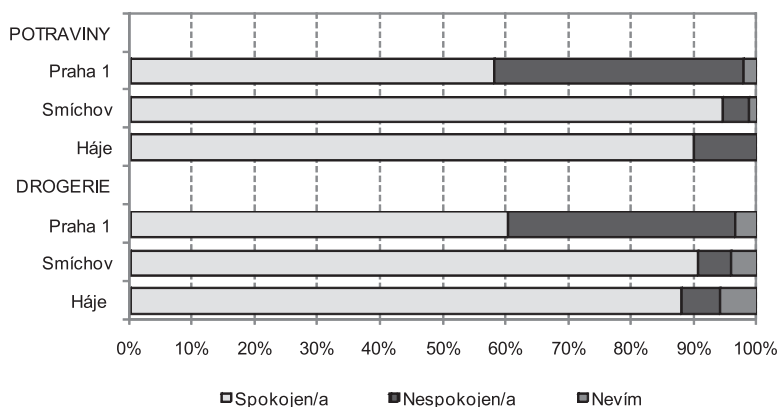
Rezipienční spokojenost seniorů v centru Prahy, v revitalizující se čtvrti vnitřního města Smíchov a na sídlišti Háje je posuzována ve třech tématických oddílech, které se věnují dostupnosti základního zboží (potravin a drogerie), spokojenosti s veřejnými prostory a infrastrukturou a vnímání sousedských vztahů. Největší pozornost je věnována občanské vybavenosti čtvrtí, u které předpokládáme působením tržních mechanismů a procesů restrukturalizace městského prostředí nejcitelnější proměnu.

⁶ Vymezení případových lokalit na základě urbanistických obvodů neumožňuje s ohledem na dostupnost dat provést v Tabulce 2 porovnání struktury vzorku respondentů se sociálně-demografickou strukturou populace starší 60 let v jednotlivých lokalitách.

Spokojenost s dostupností základního zboží

Vybavenost čtvrtí základními obchody a službami hodnotí senioři ve všech třech zkoumaných lokalitách překvapivě poměrně pozitivně. Přesto však šetření poukázalo na významně nižší míru spokojenosti s dostupností občanské vybavenosti u seniorů žijících v centru Prahy. Zatímco v centrální části Smíchova a na sídlišti Háje je s možnostmi nákupu potravin a drogerie spokojeno alespoň 90 % oslovených seniorů, v Praze 1 hodnotilo kladně vybavenost čtvrti základními obchody pouze 60 % respondentů (Graf 1). Dostupnost dalších základních služeb, konkrétně lékaře, lékárny a pošty, je ve všech třech lokalitách vnímána staršími generacemi obyvatel pozitivně (přes 80 % spokojených respondentů). O něco nižší míra spokojenosti s dostupností lékaře (73 %) byla zaznamenána v lokalitě Smíchov, kde si někteří senioři stěžovali na nedostatek ordinací v blízkosti bydliště. Menší podíl seniorů (74 %) spokojených s dostupností pošty na sídlišti Háje souvisí s existencí pouze jedné pobočky, která je pro osoby s omezenou pohyblivostí příliš daleko. Nepříjemné jsou pro seniory také časté fronty a nedostatečný počet poštovních přepážek.

Graf 1: Spokojenost seniorů s dostupností základního zboží ve sledovaných lokalitách

Zdroj: Dotazníkové šetření 2008–2009.

Výsledky dotazníkového šetření naznačují, že revitalizace centrálního Smíchova neohrožuje dostupnost základního zboží pro místní obyvatele. Přes kritiku, které čelí regenerace a s ní spojené budování „exkluzivních“ projektů v odborné literatuře, přinesla výstavba komerčních komplexů v okolí křižovatky U Anděla nové nákupní možnosti též pro místní obyvatele. Součástí nových projektů jsou supermarkety (Tesco, Albert) a zavedené drogistické řetězce (D&M), které díky nižší ceně nabízeného zboží navštěvuje vysoký podíl oslovených seniorů (přes 95 %). Jen nepatrné množství respondentů pak nakupuje v menších, klasických prodejnách. Přestože se v místní obchodní síti začínají prosazovat specializované butiky a služby zaměřené na příjmově silnější klientelu (Temelová a Novák 2007), atraktivita nových zařízení pro denní nákupy seniorů potvrzuje diferencovanou nabídku obchodů

centrální části Smíchova zaměřenou na různé sociální skupiny uživatelů. Vedle rozlehlejších supermarketů se staly důležitým prvkem obchodní sítě na Smíchově též vietnamské obchody, kde jsou však ceny potravin vyšší.

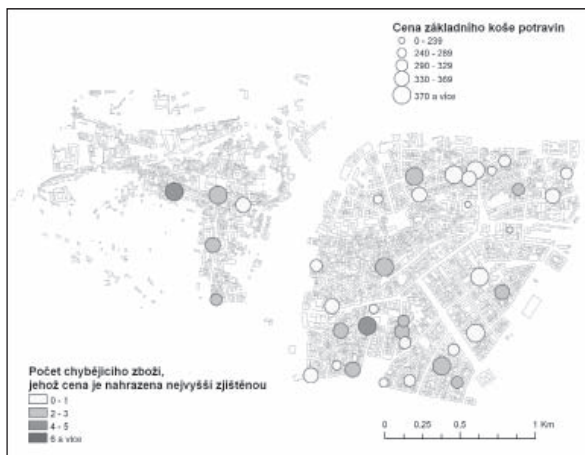
Ačkoli Háje, stejně jako jiná sídliště, trpěly v období svého vzniku značnou funkční nevybaveností, mají dnes obyvatelé v přijatelné vzdálenosti od místa bydliště výběr z několika větších supermarketů i menších prodejen. Na rozdíl od centra města a Smíchova převládá v Hájích počet supermarketů nad klasickými prodejny potravin. Většina oslovených seniorů nakupuje v supermarketech a diskontech (Albert, Lidl, Penny Market), které jsou oblíbené zejména díky příznivým cenám. Hlavním centrem služeb na sídlišti Háje je pěší nákupní zóna navazující na stanici metra. Přestože z hlediska obslužné funkce lze zónu považovat za fungující, zanedbaný fyzický stav toho prostoru silně kontrastuje s postupně se kultivujícím prostředím rezidenčních objektů.

Při porovnání úrovně občanské vybavenosti sídliště v minulosti a dnes vnímá převážná většina oslovených seniorů zlepšení. Jelikož 70 % respondentů bydlí na sídlišti více než 30 let a téměř polovina dokonce hned od prvního roku vzniku sídliště, vzpomínali starší obyvatelé na počátky historie Hájů. Sídliště ještě několik let po nastěhování prvních obyvatel vypadalo spíše jako staveniště, nebyly dokončeny chodníky a dokonce ani schody u vstupů některých domů. Na území Hájů tehdy nebyly žádné prodejny ani objekty občanské vybavenosti. Někteří respondenti vzpomínali, že občas přijel na sídliště autobus, kde se dalo pořídit nějaké zboží, jiní zase jezdili nakupovat do sousedních Petrovic.

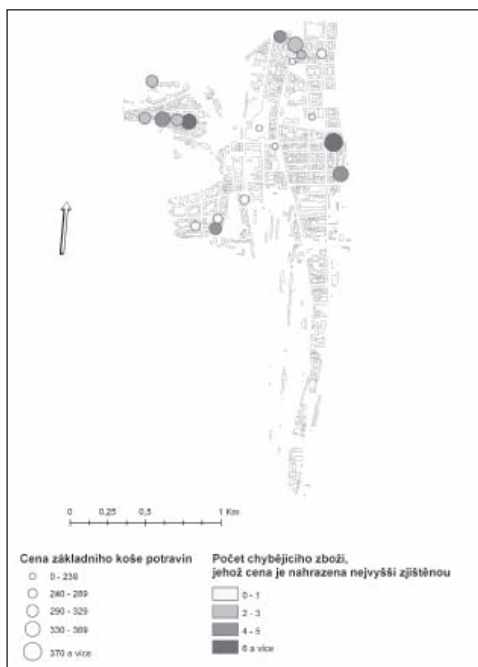
Důsledky spojené s turistickou a komerční atraktivitou centra Prahy se projevují v nižší (ač stále překvapivě přijatelné) spokojenosti starších obyvatel s dostupností základní občanské vybavenosti (Graf 1). Oslovení senioři žijící v jádru metropole uváděli mezi nejčastějšími důvody své nespokojenosti neexistenci příslušných prodejen v blízkosti bydliště a vysoké ceny nabízeného zboží (přes 70 % respondentů). Mezi dalšími důvody nevyužívání obchodů v místě bydliště zmiňovali senioři nevyhovující nabídku zboží, fronty v obchodech, malý počet prodejních míst (či konkrétně zrušení některých prodejen). Oproti předchozím dvěma lokalitám nakupuje v jádru města v supermarketech méně seniorů (necelých 70 %).

Vyšší cenu základního zboží v městském centru potvrzuje porovnání cenových map základních potravin ve třech sledovaných lokalitách (Obrázek 3). Cenové mapy byly vytvořeny na základě informací o cenách výrobků nabízených v místních prodejnách potravin. V mapě je graficky znázorněna celková cena nákupu (jedná se o 16 položek vybraného sortimentu základních potravin) a počet chybějících položek v sortimentu. Cena chybějícího/nedostupného zboží byla nahrazena nejvyšší zjištěnou cenou tohoto typu zboží v ostatních prodejnách v dané lokalitě. Přestože dostupnost sortimentu základního koše potravin je v obchodech na Praze 1 velmi dobrá, srovnání cenových map ukazuje na viditelně vyšší cenovou hladinu v městském centru oproti lokalitám Smíchov a Háje. Dražší sortiment základních potravin odráží nejen orientaci obchodů na zákazníky s vyšší kupní silou, ale odpovídá též převažujícímu zastoupení klasických prodejen potravin v městském centru. Naopak nejlevněji lze nakoupit na sídlišti Háje, kde mezi prodejny převažují supermarkety. Poměrně velké rozpětí cenových košů na Smíchově dokazuje, že obchody vznikající v tomto nově se rozvíjejícím městském centru oslovují zákazníky různých příjmových kategorií.

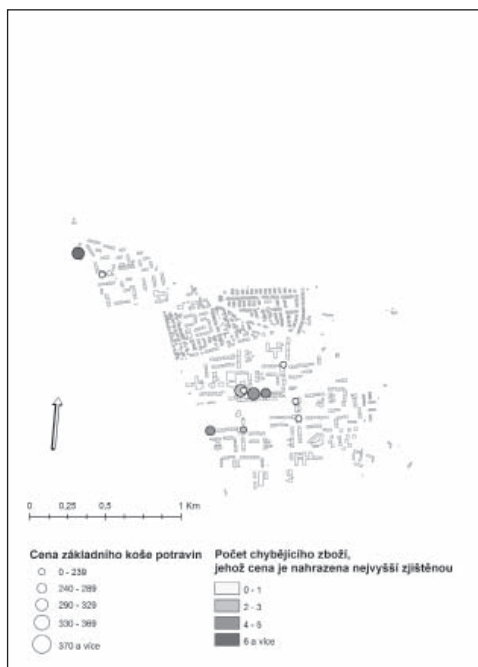
Obrázek 3: Cenové mapy základních potravin v prodejnách sledovaných lokalit
A/ Praha 1

B/ Centrální Smíchov

C/ Háje

Zdroj: V Praze 1 pocházejí informace o ceně zboží z Katalogu obchodů a služeb – mapa sortimentu a cen – vydaného v červnu 2009 MČ Praha 1. Ve zbylých dvou lokalitách bylo provedeno vlastní šetření cen potravin.

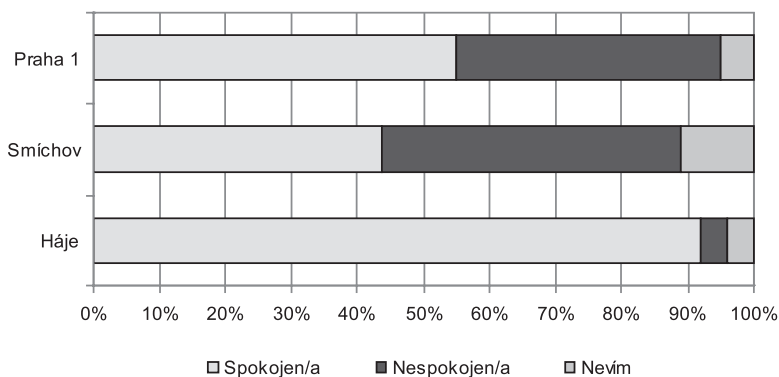
Poznámka: Celkem bylo do šetření zahrnuto 6 supermarketů a 5 prodejen potravin v lokalitě Háje, 3 supermarkety a 35 prodejen potravin v lokalitě Praha 1 (nezahrnuje všechny prodejny v území) a 5 supermarketů a 29 prodejen potravin v lokalitě Smíchov.

Ačkoli senioři oceňují cenově příznivou nabídku supermarketů, jejich okolí je pro ně často spojeno s pocitem určitých obav. Veřejná prostranství v okolí nejčastěji navštěvovaných nákupních center považuje řada oslovených starších obyvatel za nebezpečná především kvůli výskytu podivných osob (například opilých lidí, prodejců drog, ale i cizinců a teenagerů). Na Smíchově patří mezi taková místa prostranství před centrem Nový Smíchov, v Praze 1 okolí nákupního domu Tesco (My) na Národní třídě a v Hájích pěší nákupní zóna u stanice metra Háje. S rozvojem občanské vybavenosti na sídlišti zde v poslední době přibýlo také mnoho heren a nonstop barů, kolem kterých se stahují nedůvěryhodné osoby a vyvolávají negativní pocity a reakce místních obyvatel.

Spokojenost s veřejnými prostory a infrastrukturou

Přítomnost veřejných prostor v rezidenčním prostředí je důležitá jak pro krátkodobou rekreaci obyvatel, tak pro formování sociálních kontaktů. Řada seniorů proto tráví za hezkého počasí volný čas venku v parcích a zeleni. Spokojenost seniorů s dostupností veřejných prostor a zelených ploch v místě bydliště se ve sledovaných lokalitách značně liší (Graf 2). Příležitosti k venkovní relaxaci a odpočinku jsou přirozeně v centrálních a vnitřních částech metropolí omezenější. Ve středu Prahy vnímá pouze 55 % oslovených starších lidí množství veřejných míst vhodných k odpočinku jako dostatečné, v oblasti centrálního Smíchova nedosahuje podíl spokojených seniorů dokonce ani poloviny (44 %). Dostupnost parků a zeleně v centrální a vnitřní Praze tak patří k hlavním problémům rezidenčního prostředí, a to nejen z pohledu seniorů, ale i dalších obyvatel širšího městského centra (například Temelová a kol. 2009). Zatímco mladší senioři preferují k rekreaci rozlehlejší parky (například Petřín a Kampa na Praze 1, Klamovka na Smíchově, vltavské nábřeží), starší senioři dávají přednost menším parčíkům a náměstím s dostatečným počtem laviček (například Františkánská zahrada na Praze 1, náměstí 14. října a Arbesovo náměstí na Smíchově).

Graf 2: Spokojenost seniorů s dostupností veřejných míst vhodných ke krátkodobému odpočinku ve sledovaných lokalitách

Zdroj: Dotazníkové šetření 2008–2009.

Na rozdíl od centra města je výhodou okrajově položených sídlišť lepší dostupnost přírody a zeleně. Praha 11 (jíž je sídliště Háje součástí) se rozlohou upravených zelených ploch řadí k nejvíce „zeleným“ územím v celé metropoli (Bartoň a kol. 1998). Sídliště Háje je také v tomto ohledu hodnoceno seniory velice pozitivně. Více než 90 % respondentů považuje množství zeleně, parků, laviček a míst k odpočinku v místě svého bydliště za dostatečné. Z výpovědí respondentů v Hájích je patrné, že hodnocení se vždy nevztahovalo jen k úzce vymezenému prostoru sídliště. Většina seniorů využívá k odpočinku jak menších zelených ploch s lavičkami mezi domy, tak i rozlehlější Milíčovský les a lesopark v okolí Hostivařské přehrady za hranicemi sídliště. Bydlení na sídlišti nabízí seniorům v porovnání s vnitřním městem příznivější podmínky k trávení volného času v parcích a zeleni, což se odráží i ve výrazně vyšší spokojenosti seniorů s tímto aspektem rezidenčního prostředí. Naopak možnosti kulturního vyžití jsou daleko pestřejší pro obyvatele pražského centra a vnitřního města.

Kvalitní infrastruktura usnadňuje seniorům pěší pohyb v místě bydliště. Městská veřejná doprava pak umožňuje starším lidem dosáhnout služeb a sociálních aktivit lokalizovaných ve vzdálenějších částech města. V centru Prahy se senioři pohybují nejčastěji pěšky, obdobná situace existuje na území centrálního Smíchova. V obou lokalitách upřednostňují starší lidé pěší pohyb především při obstarávání nákupů. Městskou hromadnou dopravu pak senioři nejčastěji využívají při návštěvách lékaře, rodiny a přátel a někdy také při cestách do vzdálenějších obchodů. Nejvyužívanější dopravní prostředky na sídlišti Háje představují pro většinu starších lidí metro a autobus, osobní automobil využívají senioři podobně jako v předchozích dvou lokalitách minimálně. Na rozdíl od vnitřního města se však méně respondentů pohybuje pěšky. Pokud senioři cestují z Hájů do jiných částí města, dojíždějí nejčastěji k lékaři, na návštěvu přátel nebo příbuzných a za volnočasovými aktivitami (kultura, sportovní utkání). Ve vztahu k minulosti hodnotí starší obyvatelé sídliště velice kladně vývoj dopravní obslužnosti, zejména otevření stanice metra Háje. Senioři vzpomínali na časy před třiceti lety, kdy se museli do centra Prahy dopravovat přeplněnými autobusy přes stanici metra Budějovická. Nutnost dojíždění byla kdysi umocněna nedobudovanou obslužnou sférou, cestovat tak lidé museli nejen do zaměstnání, škol a za kulturou, ale i za běžným nákupem.

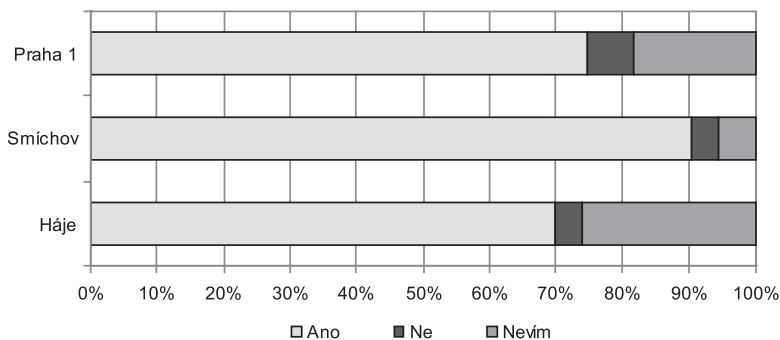
Vyšší míra pěšího pohybu u seniorů z Prahy 1 a Smíchova potvrzuje, že centrální a vnitřní části měst s kompaktnější formou zástavby a smíšeným funkčním využitím podporují chůzi a fyzickou aktivitu starých lidí při obstarávání denních potřeb (srovnej například Föbker a Grotz 2006, Patterson a Chapman 2004). S pohybem po městě je však spojeno překonávání fyzických překážek. Vysoké množství bariér v městském prostředí přirozeně omezuje mobilitu starších lidí. V centru města a na Smíchově se s fyzickými bariérami setkává téměř třetina respondentů. Za nejvýznamnější překážku znesnadňující pohyb po městě považují senioři nevhodné řešení nástupu do hromadných veřejných prostředků spojené s překonáváním výškových rozdílů (vysoké schody v tramvajích a chybějící eskalátory u některých vchodů do metra). Rovněž problematicky jsou respondenty vnímány některé silniční přechody a špatný stav chodníků. V historickém jádru města brání seniorům v pohybu také postávající skupiny turistů, které okupují velkou část plochy na chodnících. Terčem stížností na sídlišti Háje byla především nedostatečná údržba chodníků v zimním období. Kluzký povrch způsobuje u starších občanů obavy a znesnadňuje docházku za základními službami

v lokalitě (nákup, lékař). Ve vztahu k fyzickým překážkám kritizovali senioři také dvouleté uzavření eskalátoru, který spojuje Mendelovu ulici a pěší nákupní zónu u metra Háje.

Sousedská výpomoc

Komunita a podmínky, které povzbuzují sociální kontakty a vztahy, mají zásadní význam pro kvalitu života ve stáří (MPSV 2008). Dostatečný počet sociálních kontaktů, ať už rodinných, přátelských či sousedských, předchází osamocení a dodává pocit jistoty ve stáří. Kontakty mezi sousedy a možnost využití pomoci v případě potřeby mají pro staré lidi vzhledem k užší vazbě na místní komunitu velký význam (Cantor 1975, Sýkorová 2008). Lze říci, že ve všech třech sledovaných lokalitách převažuje kladné hodnocení sousedských vztahů, respektive vnímané ochoty sousedů pomoci seniorům v případě potřeby s nákupem, odvozem a podobně (Graf 3). Sousedské vztahy projevující se ve vzájemné výpomoci hodnotí nejlépe senioři v lokalitě centrálního Smíchova, kde si je pomocí sousedů jisto 90 % respondentů. O něco hůře vnímají sousedskou výpomoc starší obyvatelé centra města a sídliště Háje (75, resp. 70 %). Vyšší míra nejistoty a nerozhodnosti v těchto dvou lokalitách souvisí částečně s tím, že senioři zatím od svých sousedů pomoc nevyžadovali, nejsou si tedy jisti, jak by jejich okolí k takové žádosti přistoupilo. Někteří respondenti také připomínali, že jejich sousedé většinou nebývají doma, proto by jim takovouto pomoc ani nebyli schopni poskytnout.

Graf 3: Ochota sousedů pomoci seniorům ve sledovaných lokalitách

Zdroj: Dotazníkové šetření 2008–2009.

Ačkoli ve všech lokalitách jasně převažují mezi respondenty dlouhodobí starousedlíci, jistota sousedské výpomoci je vnímána o něco slaběji v centru města a na sídlišti. V Praze 1 a v Hájkách odpověděl oproti Smíchovu rovněž vyšší podíl seniorů (20–30 % oproti 5 %), že nemohou hodnotit své vztahy se sousedy, protože je neznají. Senioři vnímají častou obměnu obyvatel bytů, které dnes běžně využívají studenti, cizinci pracující v Praze, mladé páry či rodiny a další přechodní uživatelé. Přesto však šetření, podobně jako výzkum Musila a kol. (1985) z konce 70. let, nepotvrdilo představu o vykořeněných starých lidech v anonymním

prostředí sídlišť. Také v centru Prahy, zdá se, nedochází k dramatickému rozkladu sousedských vztahů v důsledku přílivu nových, mladších a bohatších obyvatel.

Závěr

Na rozdíl od většiny příspěvků, které se věnují problematice obytného prostředí seniorů a zaměřují se především na prostorově úzké vymezení samotného místa bydliště a jeho nejbližšího okolí (vybavení a uspořádání bytů, bezbariérovost chodeb, blízké okolí obytného domu), se tento článek věnoval širěji vymezenému prostoru městského sousedství. Cílem článku bylo poukázat na příkladu tří pražských lokalit na to, jak seniři vnímají podmínky svého obytného prostředí ve vztahu k uspokojování denních potřeb. Charakteristiky zkoumaných rezidenčních lokalit (centra Prahy, revitalizující se vnitroměstské čtvrti a sídliště) jsou různou měrou ovlivněny procesy spuštěnými v průběhu postsocialistické transformace. Na vybraných územích dochází k viditelným proměnám fyzického prostředí, funkční struktury i skladby obyvatel. Tyto proměny pražských čtvrtí, v kombinaci se silným poutem k místu bydliště i nižší přizpůsobivostí starých lidí vůči změnám, ovlivňují míru rezidenční spokojenosti seniorů.

Negativní dopady městské restrukturalizace se projevují v menší spokojenosti seniorů s dostupností a cenovou úrovní základní občanské vybavenosti (potravin, drogerie) v centru Prahy. Naopak regenerace dříve průmyslové čtvrti Smíchov přinesla, vedle nových kanceláří, volnočasových zařízení a specializovaných obchodů, také nové nákupní možnosti pro příjmově slabší skupiny obyvatel. Pozitivním rysem kompaktního a funkčně smíšeného rezidenčního prostředí centrálního a vnitřního města jsou podmínky pro pěší pohyb, který seniři nejčastěji využívají při obstarávání denních potřeb. Transformační období a tržní prostředí pozitivně ovlivnily rozvoj občanské vybavenosti na sídlištích, a tedy i dostupnost základního zboží pro seniory. Velkou výhodou sídliště oproti vnitroměstským čtvrtím představuje blízkost přírody a zeleně, kde velká část seniorů tráví volný čas. Přes celkově pozitivní hodnocení sousedských vztahů se častá obměna obyvatel domů na sídlištích i v centru Prahy projevuje ve větší nejistotě seniorů z hlediska sousedské výpomoci.

Dobrá dostupnost občanské vybavenosti bude v nadcházejících letech významným požadavkem stárnoucí populace. Regenerace městských čtvrtí, která je realizována jak s ohledem na rostoucí podíl starých lidí v městské populaci, tak v souladu se zvyšující se heterogenitou sociálně ekonomických charakteristik seniorů (i zbytku populace), může přispět k vytvoření městského prostředí s pestrou funkční strukturou, která bude odpovídat odlišným nárokům a potřebám různých skupin obyvatel. Předností úspěšně regenerovaného městského prostředí ve vztahu k jeho obyvatelům zůstane jak kvalitativní diferenciací nabízených služeb, bydlení, veřejných prostranství a zelených ploch, tak i prostorová blízkost těchto funkcí. Naopak negativně mohou obyvatelé vnímat regeneraci a přeměnu městského prostředí vedoucí k uzavírání nebo přesunu služeb a omezení dostupnosti veřejných prostranství, jež byli obyvatelé zvyklí dlouhodobě využívat. Tyto změny mohou zejména starším lidem významně narušit denní rutiny a zavedené vzorce chování. Především pro starší seniory pak může přeměna do té doby známého prostředí znamenat omezení možností při uspokojování jejich každodenních potřeb.

Literatura

- AMÉRIGO, María ; ARAGONÉS, Juan Ignacio. A Theoretical and Methodological Approach to the Study of Residential Satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 1997, roč. 17, č. 1, s. 47 – 57. ISSN 0272-4944.
- BARTOŇ, Jiří. a kol. *Kniha o Praze II*. Praha : Milpo, 1998. 119 s. ISBN 80-86098-08-7.
- BEAUREGARD, Robert A. Trajectories of Neighbourhood Change : the Case of Gentrification. *Environment and planning A*, 1990, roč. 22, č. 7, s. 855 – 874. ISSN 0308-518X.
- CANTOR, Marjorie. H. Life Space and the Social Support Systems of the Inner City Elderly of New York City. *The Gerontologist*, 1975, roč. 15, č. 1, s. 23 – 27. ISSN 1758-5341.
- CYBRIWSKY, Roman A. Social Aspects of Neighbourhood Change. *Annals of the Association of American Geographers*, 1978, roč. 68, č. 1, s. 17 – 33. ISSN 1467-8306.
- ENYEDI, György ; KOVÁCS, Zoltán. (eds.) *Social Changes and Social Sustainability in Historical Urban Centres. The Case of Central Europe*. Pecs : Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences. 2006, 252 s. ISBN 9-63905-260-4.
- FOKKEMA, Tineke ; GIERVELD, Jenny ; NIJKAMP, Peter. Big Cities, big Problems : Reason for Eledrly to Move? *Urban Studies*, 1996, roč. 33, č. 2, s. 353 – 377. ISSN 0042-0980.
- FÖBKER, Stefanie ; GROTZ, Reinhold. Everyday Mobility of Elderly People in Different Urban Settings : The Example of the City of Bonn, Germany. *Urban Studies*, 2006, roč. 43, č. 1, s. 99 – 118. ISSN 0042-0980.
- GABRIEL, Zahava ; BOWLING, Ann. Quality of Life from the Perspectives of Older People. *Ageing and Society*, 2004, roč. 24, č. 5, s. 675 – 691. ISSN 0144-686X.
- GOLANT, Stephen M. The Effects of Residential and Activity Behaviors on old People's Environmental Experiences. In ALTMAN, I., WOHLWILL, J., LAWTON, M.P. (eds.) *Human Behavior and the Environment : The Elderly and the Environment*. New York : Plenum Press, 1984, s. 239 – 279. ISBN 0-30641-429-5.
- HAMNETT, Chris. The Blind Men and the Elephant : the Explanation of Gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 1991, roč. 16, č. 2, s. 1973 – 1989. ISSN 0020-2754.
- HAŠKOVCOVÁ, Hana. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 407 s. ISBN 80-7038-158-2.
- ILÍK, Jan ; OUŘEDNÍČEK, Martin. Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie - Sborník České geografické společnosti*, 2007, roč. 112, č. 3, s. 292 – 314. ISSN 1212-0014.
- LIBROVÁ, Eva. *Volný čas obyvatel sídlišť ČSR*. Praha : Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1986. 170 s.
- MARANS, Robert W. Understanding Environmental Quality Through Quality of Life Studies : The 2001 DAS and its use of Subjective and Objective Indicators. *Landscape and Urban Planning*, 2003, roč. 65, 1-2, s. 73 – 83. ISSN 0169-2046.
- MAREŠ, Petr. Senioři a politika. *Sociologický časopis*, 1998, roč. 34, č. 3, s. 321 – 337. ISSN 0038-0288.
- MPSV. *Kvalita života ve stáří. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. 55 s. ISBN 978-80-86878-65-2.
- MUSIL, Jiří. *Sociologie bydlení*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1971. 301 s.
- MUSIL, Jiří. Starý člověk a prostředí. In WOLF, J. a kol. *Umění žít a stárnout*. Praha : Svoboda, 1982, s. 229 – 286.
- MUSIL, Jiří a kol. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha : nakladatelství Svoboda, 1985. 333 s.
- MUSIL, Jiří. Changing Urban Systems in Post-communist Societies in Central Europe : Analysis and Prediction. *Urban Studies*, 1993, roč. 30, č. 6, s. 899 – 905. ISSN 0042-0980.

- MUSIL, Jiří. Co se děje s českými městy dnes. In HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL J. *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropy*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2002, s. 298 – 331. ISBN 80-7185-409-3.
- OUŘEDNÍČEK, Martin ; TEMELOVÁ, Jana. Twenty Years After Socialism : the Transformation of Prague's Inner Structure. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Sociologia*, 2009, roč. 54, č. 1, s. 9 – 30. ISSN 2066-0464.
- PACIONE, Michael. Urban Environmental Quality and Human Wellbeing-a Social Geographical Perspective. *Landscape and Urban Planning*, 2003, roč. 65, č. 1-2, s. 19 – 30. ISSN 0169-2046.
- PACIONE, Michael. Quality-of-Life Research in Urban Geography. In BERRY, B., WHEELER, J. (eds.) *Urban Geography in America, 1950-2000, Paradigms and Personalities*. New York : Routledge, 2005, s. 233 – 264. ISBN 978-0-41595-191-3.
- PATTERSON, Patricia F. ; CHAPMAN, Nancy J. Urban form and Older Residents' Service use, Walking, Driving, Quality of Life, and Neighborhood Satisfaction. *American Journal of Health Promotion*, 2004, roč. 19, č. 1, s. 45 – 52. ISSN 0890-1171.
- PHILLIPS, David R. ; SIU, Oi-Ling ; YEH, Anthony G.-O. ; CHENG, Kevin H. C. Ageing and the Urban Environment. In ANDREWS G. J., PHILIPS D.R. *Ageing and Place*. Oxon : Routledge, 2005, s. 147 – 164. ISBN 0-415-48165-1.
- RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. vyd. Brno : Georgetown, Masarykova univerzita, 1995. 192 s. ISBN 80-210-1155-6.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Úspěšné stárnutí-leitmotiv 21. století. *Demografie*, 2002, roč. 44, č. 1, s. 43 – 46. ISSN 1801-2914.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Vzorce přátelství v české společnosti. *Sociologický časopis*, 2003, roč. 39, č. 4, s. 509 – 528. ISSN 0038-0288.
- SASSEN, SASKIA. Cities and Communities in the Global Economy. *American Behavioral Scientist*, 1996, roč. 39, č. 5, s. 629 – 639. ISSN 0002-7642.
- SCHMEIDLER, Karel. Vytváří určité prostředí města, městské čtvrti či ulice predispozice ke kriminálnímu jednání? *Kriminalistika* [online]. 2001, roč. 34, č. 1 [cit. 2010-20-01]. Dostupné na www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2001/01_01/index.html>.
- SCHMEIDLER, Karel. Kvalita života starších spoluobčanů ve vztahu k jejich mobilitě. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2005, roč. 8, č. 2, s. 29 – 33. ISSN 1212-0855.
- SIMPSON, Fiona. Tourist Impact in the Historic Centre of Prague : Resident and Visitor Perceptions of the Historic Built Environment. *The Geographical Journal*, 1999, roč. 165, č. 2, s. 173 – 183. ISSN 1475-4959.
- SVOBODOVÁ, Kamila. Sociálně psychologické aspekty stárnutí. *Demografie*, 2007, roč. 49, č. 2, s. 87 – 95. ISSN 1801-2914.
- SÝKORA, Luděk. Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In HAMPL, M. a kol. *Regionální vývoj : specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha : Demo Art, 2001, s. 127 – 166. ISBN 80-902686-6-8.
- SÝKOROVÁ, Dana. Prostor a věci v kontextu stáří. *Sociologický časopis*, 2008, roč. 44, č. 2, s. 401 – 421. ISSN 0038-0288.
- SZIRMAI, Viktória. Socially Sustainable Urban Development in the Historic Urban Centres of East Central Europe. In ENYEDI, G., KOVÁCS, Z. (ed.) *Social Changes and Social Sustainability in Historical Urban Centres. The Case of Central Europe*. Pecs : Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, 2006, s. 20 – 38. ISBN 963-9052-60-4.
- TEMELOVÁ, Jana. Flagship Developments and the Physical Upgrading of Post-Socialist Inner City : The Golden Angel Project in Prague. *Geografiska Annaler*, 2007, roč. 89B, č. 2, s. 169 – 181. ISSN 0435-3684.

- TEMELOVÁ, Jana ; NOVÁK, Jakub. Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum : proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie - Sborník České geografické společnosti*, 2007, roč. 112, č. 3, s. 79 – 97. ISSN 1212-0014.
- TEMELOVÁ, Jana ; NOVÁK, Jakub, OUŘEDNÍČEK, Martin, PULDOVÁ, Petra. Budou česká sídliště místy bydlení chudých? *Era 21*, 2009, roč. 9, č. 1, s. 53 – 54. ISSN 1801-089X.
- TEMELOVÁ, Jana ; OUŘEDNÍČEK, Martin ; DVOŘÁKOVÁ, Nina. *Socioekonomická analýza území MČ Praha 1*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2009. 87 s. [Výzkumná zpráva].
- TOSICS, Iván. City Development in Central and Eastern Europe since 1990 : The Impact of Internal Forces. In HAMILTON, I. et al. (eds.) *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe : Towards Globalization*. Tokyo, New York, Paris : United Nations University Press, 2005, s. 44 – 78. ISBN 92-808-1105-3.
- WECLAWOWICZ, Grzegorz. Social Polarisation in Postsocialist Cities : Budapest, Prague and Warsaw. In ENYEDI, G. (ed.) *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1998, s. 55 – 66. ISBN 9-63057-496-9.
- WEIDEMANN, Sue ; ANDERSON, James R. A Conceptual Framework for Residential Satisfaction. In ALTMAN, I., WERNER, Ch. (eds.) *Home Environments*. New York : Plenum, 1985, s. 153 – 183. ISBN 978-0-306-41976-8.
- WHO. *Global Age-friendly Cities: A Guide*. [online]. 2007. [cit2008-15-2]. Dostupné na [www.<http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf >](http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf). ISBN 978-9-241-54730-7.
- WIGGINS, Richard D. ; HIGGS, Paul F. D. ; HYDE, Martin ; BLANE, David B. Quality of Life in the third Age : Key Predictors of the CASP-19 Measure. *Ageing and Society*, 2004, roč. 24, č. 5, s. 693 – 708. ISSN 0144-686X.

Zdroje dat

- EUROSTAT. 19. 5. 2008. <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- Lexikon hl. m. Prahy*. Český statistický úřad, 2005.
- NUMERI PRAGENSES 2009. *Statistická ročenka hl. m. Prahy za rok 2008*. Český statistický úřad.
- Sčítání lidu, domů a bytů 1980, 1991 a 2001*. Český statistický úřad.
- Spotřební koš – průzkum cen (červen 2009)*. Městská část Praha 1.

Autorky

Jana Temelová je odbornou asistentkou na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se výzkumem a pedagogickou činností v oblasti geografie města.

Kontakt: janatem@natur.cuni.cz

Nina Dvořáková je studentkou postgraduálního studia obecné otázky geografie na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se geografii města a výzkumem kvality rezidenčního prostředí.

Kontakt: nina.dvorakova@gmail.com

Alena Slezáková je studentkou magisterského stupně oboru sociální geografie a regionálního rozvoje na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Kontakt: alena.slezakova@gmail.com